

„Chestiunea transilvană” între misie, melancolie și realitate

ELEK SZOKOLY

Nu pot să neg că mi-ar fi greu să prognozez ceva în privința evoluțiilor viitoare ale chestiunii aduse în dezbatere, cu destulă îndrăzneală, de Gusztáv Molnár¹. Misia, melancolia sau nostalgia par să primeze încă față de realitate. Nici nu cred că ar fi de datoria mea să-mi asum rolul de „ghicitoare” într-o chestiune care stârnește prea multe pasiuni pentru a putea fi judecată cu chibzuință. Știu însă că ideile sînt nu numai produsul unor realități social-istorice, ci și creatoare de realități, „dacă cuprind masele”. Psihoza naționalistă, atît de bine instrumentată în această scurtă perioadă a libertății de expresie, pare să confirme teoria. E bine deci să știm să discernem între scepticismul/fatalismul huntingtonian și „vizionarismul” autorului studiului pivot. Provocările amîndurora ar putea să stimuleze secreții intelectuale benefice.

Două modalități grave ar putea coexista în abordarea acestei teme, încă „tabu” pentru sfera dezbaterii de idei de la noi: continuarea ignorării („măturatul sub covor”) problemelor reale tot mai evidente, respectiv folosirea sa fără scrupule în scopul diversivității politice. Ambele variante au o tristă tradiție și actualitate.

Sînt dator să recunosc totodată că mi-a fost imposibil să reacționez la studiul provocativ al lui Gusztáv Molnár, ca și cum nu aș fi cunoscut o bună parte din pozițiile celorlalți autori participanți la polemică, comentariul meu fiind, evident, rezultatul cumpănirii și a opiniilor acestora².

Prejudecățile

Înainte de a intra în subiect, aș dori să exprim unele impresii referitoare la modul general de abordare a problemei, care mi se pare simptomatic. Ceea ce cred că se poate întrezări din disputa referitoare la frontierele culturale huntingtoniene este, mai întîi, dependența *opinie* aproape a tuturor comentatorilor de *poziția* lor — cel puțin în spațiul geografic restrîns care ne privește direct — relativ la frontiera în cauză. Este firesc poate, dar oricum explicabil, ca acela care se află *înăuntrul* zonei „privilegiate” să judece altfel lucrurile decît cel care se simte uitat *pe din afară*. Principiul „strugurii sînt acri” nu poate fi pe deplin ignorat. Nu este ușor să accepți ziduri culturale despărțitoare cînd ești un cărturar muntean sau moldovean, adesea mult mai „european” decît verii stabiliți în momente mai prielnice și mai inspirate în regiuni mai occidentale, și, rămas dincolo de cortina de oțel inoxidabil, să stai la cozi umiltoare pentru o viză de intrare în Europa „untului”.

De asemenea, nu pot să nu observ, chiar și la cei mai admirabili europeni „de nicăieri”, o anumită jenă, foarte discretă ce-i drept, dar sesizabilă, de a discuta liber și descătușat, pînă la limita „sacrilegiului”, despre concepte cu valoare de simbol național. În general, dincolo de un anumit prag, cu o reținere asemănătoare sînt analizate și „instituțiile” fundamentale ale „neamului”: biserica („națională”, firește) și armata (națională cam în același sens, adică etnică). Care ar putea fi sensul unui comentariu, fie el și critic, pîrînd a se pune în gardă de la bun început în fața unor eventuale acuze de „trădare națională”, care atribuie din start textului analizat calificative de genul „îmbrățișează cu entuziasm oarecum neprecaut” (!) sau „reiterează cu bucurie”³, epitete dînd a înțelege că nu avem de-a face cu un studiu supus întocmai regulilor obiectivității științifice, sau afirmații de genul „Gusztáv Molnár îmbrățișează ideologia scepticismului cultural din pură speculație conceptuală. El preferă o teorie grandilocventă în locul analizei datelor care îi sînt la dispoziție și pe care, de altfel, le cunoaște foarte bine. Altfel spus, el preferă «ideologia» întorcînd spatele argumentelor empirice.”⁴ Nu sînt oare prea multe sentințe prezumțioase care s-ar putea să urmărească doar discreditarea științifică a interlocutorului? Seriozitatea, chiar gravitatea chestiunii, precum și probitatea științifică a interlocutorilor nu ne-ar obliga să abordăm dezbaterea fără complexe și cu mai multă bună credință?

După cum nu pot să nu observ și o imposibilitate aproape organică, pînă și la cei mai curioși, onești și obiectivi analiști „de dincolo”, de a înțelege toate nuanțele și profunzimile chestiunilor „de dincoace”. (Relativitatea acestor repere spațiale este, sper, evidentă). Fără a apela la vreun fel de mistică, sînt nevoit să constat că există praguri dincolo de care raționamentul mecanicist și pozitivist nu mai funcționează. Atunci cînd H.R.Patapievici, spre exemplu, încearcă să aplice legile fizicii sau ale matematicii la viața socială, amestecînd concepte economice și

juridice cu unele din domeniul științelor exacte⁵, atunci când Gabriel Andreescu vorbește de „*mitologia marilor «plăci geo-culturale»*”⁶ sau când interpretează noțiunea de *cultură* într-un sens favorabil discursului său teoretic, în ciuda faptului că mai devreme sesizase sensul atribuit de Molnár acesteia⁷, atunci când din dorința combaterii „mitologiei” plăcilor geo-culturale același Gabriel Andreescu ne propune, neconvingător, exemplul pașoptiștilor⁸ sau atunci când politologul László Lengyel neagă rolul spațiului cultural în determinarea atitudinii electorale a ardelenilor⁹, trebuie să recunoască că, deși copleșit de admirație pentru prestigiul intelectual al interlocutorilor, nu pot să nu observăm că le scapă ceva, destul de greu de definit poate, dar esențial. Wallerstein numește acest ceva: fenomen geo-cultural, definit prin „*acele elemente ale structurii socio-istorice profunde, mai puțin vizibile, dar care sînt cele mai durabile și care recompun de fiecare dată sistemul de suprafață în funcție de structura de profunzime.*”¹⁰

„*Plăcile geo-culturale*”, indiferent că le vom numi astfel sau nu, nu pot fi considerate „mitologie”, ci o realitate destul de plauzibilă pentru cine are *senzori* să le surprindă, fie că este vorba de mari falii continentale sau de linii locale de demarcație de mai mică anvergură. Și cine altul ar putea ști cât efort cere înțelegerea autentică și profundă a unor fenomene social-culturale, dacă nu cel care vine din afara spațiului cultural respectiv. De asemenea, nu este naivitate oare să crezi că acea „*proporție insignifiantă*” mai sus citată a pașoptiștilor, oricît de eroică și importantă să fi fost pentru istoria spațiului românesc, a putut deplasa în decurs de cîteva decenii „*jumea românească dintr-un spațiu cultural în altul*” determinîndu-i o nouă identitate? Sau capitalismul, asemenea fizicii, poate fi aplicat cu rezultate similare în Belgia ca și în Bangladesh, ca să dau doar două exemple la împlinire? Este evident pentru oricine că, în acest context, *cultură* înseamnă un anumit model comportamental, un anumit tip de raportare la chestiunile existențiale, la valorile structurale definitorii ale societății în cauză, cu implicații durabile asupra „*sistemului de suprafață în funcție de structura de profunzime*”.

Încă un lucru mi-aș permite să remarc de la bun început: autorul studiului-pivot, Gusztáv Molnár, deși tentat de formulări polare, se ferește să absolutizeze teoria lui Huntington, dar nu și să profite de ea. Deși este aproape o chestiune de „bun simț” să recunoști caracterul evident al majorității constatărilor analistului american, Molnár va folosi, ca orice analist prudent, sintagma ori/ori. Și poate nu numai din prudență. În definitiv, *constatările* huntingtoniene par a fi recunoscute în mod inevitabil de majoritatea comentatorilor, chiar dacă ei vor contesta orice sîmbure de adevăr al *teoriei*.

Zona

După cum bine știm, frontiera de est a Europei s-a deplasat de numeroase ori de-a lungul istoriei într-o parte sau alta. (Stabilitatea celei de vest datorîndu-se mai ales geografiei). După unele teorii, frontiera antică Nord-Sud s-ar fi rotit la un moment dat în Evul Mediu, devenind frontiera de astăzi, Est-Vest. Dacă Sudul antic poate fi considerat corespunzător Vestului modern, Estului de astăzi i se potrivește mai degrabă Sudul contemporan.

Nu de mult, frontiera europeană de răsărit, respectiv „cortina de fier”, era încă pe linia Oder-Neise-Leitha. Ce-i drept, și dincoace de această frontieră existau nu numai asemănări relevante între țările care au împărțit aceeași soartă după cel de-al doilea război mondial — sîrma ghimpată de fabricație sovietică nefiind foarte diferită de cea făcută în RDG —, dar și deosebiri semnificative. Aceste deosebiri puteau fi atenuate de sistemul tăvălugului unificator și uniformizant, dar nu eliminate. Ele au ieșit la iveală îndată ce „zăpezile” s-au retras. Aceste deosebiri erau într-adevăr profunde, istorice. Altfel spus, istorice, deci profunde. Privită de la distanță deci, teoria plăcilor geo-culturale pare să stea în picioare. Îndată ce cobori însă la nivelul realităților terestre, lucrurile se complică nițel. Mai ales în „zona de frontieră”, a interferențelor dintre două plăci geo-culturale.

Nu pot să neg că aceste diferențe reale sînt totodată bruiate și de componente pur conjuncturale, de interese imediate, foarte pragmatice, care adesea pun în paranteză „năzuințele istorice” sau interesele globale ale unor întregi regiuni sau națiuni. După cum Austria, de exemplu, pare să fie dispusă oricînd să-și abandoneze interesele regionale tradiționale în favoarea integrării în lumea occidentală, prosperă și sigură, după cum Ungaria, în ciuda sloganelor din campaniile electorale, își va pune practic în paranteză conașionali din zonele mai răsăritene în favoarea includerii sale certe într-o zonă de securitate economică și militară, nu mă îndoiesc că și România va fi dispusă oricînd să-și „abandoneze” frații din Basarabia și Bucovina de Nord (dragostea lor fiind și pînă acum, mai degrabă conjuncturală decît fundamentală), numai să fie acceptată în selectul club al prosperității liniștite. Apoi, o-m mai vedea...

Dacă este adevărat însă că deplasarea spre est a Basarabiei (pare-se categorică și ireversibilă, grație în foarte mare măsură activității „patrioților” gen Păunescu sau Vadim Tudor, care au făcut România cât se poate de neatractivă pentru moldoveni, după cum o demonstrează, dacă mai era nevoie, și rezultatul recentelor alegeri) împinge România spre Vest, nu mai puțin adevărat este că și Ungaria a fost nevoită să joace o carte asemănătoare în momentele critice ale integrării sale europene. Ceea ce i-a ajutat însă în mod decisiv, în afară de semnarea tratatelor bilaterale cu vecinii, a fost împingerea României spre Est de către propriile sale guverne, îndeosebi în timpul regimului Iliescu, deplasare care n-a putut fi oprită nici de actuala guvernare, disfuncțiile, bîlbîielile, și mai ales dezbinarea coaliției democratice de după noiembrie '96 reducînd pe zi ce trece șansele schimbării clare de direcție către sistemul valorilor europene. Referirile sforăitoare, inclusiv la „complotul” internațional împotriva României, nu mai impresionează pe nimeni. Dacă schizofrenia dintre Ungaria politică și cea culturală dă dureri de cap unor țări vecine — durere bine instrumentată de naționaliștii acestora —, schizofrenia simetrică românească nu face însă decît să complice și mai mult schemele frontierei răsăritene ale Europei, într-o logică oarecum similară cu cea a vecinilor de la Apus. Dacă însă iredentismul maghiar poate fi considerat definitiv depășit (în ciuda pătrunderii în parlamentul ungar a unor vocale forțe naționaliste și a pierderii răbdării maghiarilor din Ardeal față de promisiunile neonorate ale partenerilor de coaliție) odată cu Pacea de la Paris și Tratatul bilateral româno-ungar, iredentismul românesc, tot mai sonor în ultima vreme, amplifică gradul (coeficientul) de risc al României, receptat în lumea occidentală.

Șansa „ultimului tren”

Șansele de integrare ale României în lumea occidentală propriu-zisă, după cum se va vedea și din cele ce urmează, sînt absolut teoretice. Poate, dacă ar exista o structură regională central-europeană autentică, aceasta ar putea oferi șanse de integrare mult mai reale, în spiritul pașilor mărunți, mai pe măsura puterilor noastre deocamdată. Dar iată că, atîta timp cît toată lumea consideră mai importantă „fuga spre Apus”, pentru a se putea debarasa cît mai repede și mai convingător de cătușele orientale, acest concurs individual va putea fi transformat cu greu într-unul pe echipe. Indivizii, ca și națiunile, învață, se pare, doar din eșecuri. Nu sîntem noi astăzi oare victimele propriilor noastre succese din trecut?

Astăzi așadar, la sfîrșit de mileniu, mai din convingere, mai din oportunism, mai din nevoia unei utopii reconfortante, putem eventual cădea la învoială asupra unor șanse teoretice de integrare în Europa (Centrală) a întregului spațiu românesc, deși, dacă vine vorba de valori, transfuzia culturală balcanică în Ardeal (care nu se caracterizează doar, și nu în primul rînd, prin manierele elegante ale lui conu' Alecu), a fost mult mai puternică decît invers. Iată că nu putem ocoli în cele din urmă întrebarea cardinală, formulată și de către Gusztáv Molnár, referitoare la responsabilitatea elitei românești în privința valorificării maxime a acestor șanse. Încercările unei părți importante a acestei elite (pînă și a unor personaje ca Adrian Năstase sau a unor publicații cu titlu simbolic insinuant ca *Central European Issues*) de a califica România drept un stat central-european (ceea ce este o recunoaștere implicită, indirectă și involuntară, poate, a superiorității părții sale vestice, parte neîndoieinică a acestui spațiu), merge în logica și intenția sa, cel puțin la nivel declarativ, spre aceeași destinație.

Ce e de făcut însă în situația în care istoria îi va da totuși dreptate lui Huntington? Nu în privința prognozei celui de-al treilea război mondial între culturi, ci în cea a diferențelor culturale semnificative, determinante pentru progresul națiunii respective. În situația în care întregul spațiu românesc nu-și va demonstra capacitatea de a trece pragul cerințelor europene? Ne vom scufunda eroic cu întreaga navă națională pe sunetele lui „*Noi sîntem români*”, dînd cu tifla Europei „infidele”? Va mai putea fi împiedicată devoluția, ca unică șansă de salvare, cel puțin a „locomotivei”, capabilă eventual să remorcheze ulterior și restul? „*După părerea lui Gabriel Andreescu — observă la un moment dat Molnár — ar fi un lux deosebit, o neglijență de neiertat să nu se profite de avantajele oferite de «păstrarea în adîncurile structurii sociale ale acestei minunate regiuni a forței civilizatoare a vechii Mitteleurope».* Nu merge însă nici el atît de departe încît din cele de mai sus să tragă posibile concluzii instituționale, chiar constituționale.”¹¹ Transilvania ar trebui, prin urmare, să rămînă, datorită seriozității locuitorilor săi, „locomotivă” care să remorcheze România spre Europa. Chiar dacă simbolul „locomotivei” seamănă leit cu cel al „măturii” consacrate la vremea respectivă (anii '20) ardelenilor de Ion Antonescu.¹² (Mai recent a apărut, se pare, și simbolul „berbecului”, menit să spargă zidurile Europei în favoarea celorlalte provincii istorice.) Nu sînt oare prea multe rolurile pretinse „provinciei ratate”?

„România, situată între două zone de state falimentare — avertizează Gusztáv Molnár — cea post-iugoslavă și cea post-sovietică, nu are prea mult timp la dispoziție pentru a acționa. Dar ce poate face dacă nu e sigur că Occidentul o va integra în deceniul viitor și ea totuși nu se poate resemna cu această soartă?”¹³ Iată întrebarea obsesivă care revine mereu.

Concluziile fatalmente definitive ale lui Huntington, nu se susțin nici logic, nici metodologic, cel puțin pe motivul că o analiză a evoluției omenirii de-a lungul secolelor și mileniilor, nu se poate bloca la nivelul concluziilor doar la perspectiva de scurtă respirație a „ultimului tren”. Nu se pot trage niște concluzii istorice, oricât ar fi ele de vitale și urgente pentru muritorii prezentului, ca și cum istoria s-ar termina în anul 2001. Dar întrebarea de mai sus, chiar dacă nu ar fi fost formulată de autorul nostru, s-ar fi convenit să fie formulată de elita intelectuală și politică românească. Într-adevăr, „ce se poate face dacă”? Ce se poate face dacă elita politică românească deși „nu se va putea resemna”, va continua să-și demonstreze incapacitatea de a administra eficient un stat mult prea costisitor sau mult prea complex pentru puterile sale? Ce vom face dacă, în asemenea condiții, într-adevăr vom pierde acest „ultim tren” (chiar dacă, istoric, evident, nu va fi ultimul)? Ironia soartei ne va da oare să demonstrăm valabilitatea tezei huntingtoniene prin pierderea tuturor trenurilor care ni se vor oferi, cu generozitate, de către istorie?

Dacă trendul lumii de după războiul rece — adesea considerat și cel de-al treilea război mondial — este reîntoarcerea la *firesc*, atunci de ce ar trebui să ne șocheze revigorarea regionalismului care încearcă să repare, cât a mai rămas, și cât se mai poate, din dezastrele secolului XX, „capodopere” ale națiunilor-state și ale statelor-națiuni. Nu știu dacă „binele” generat de statul național poate fi măsurat sau nu, daunele însă sînt cu singuranță cuantificabile, dacă nu altfel, prin numărul crucilor din cimitirele „eroilor” și al gropilor comune care nu mai conțin.

Refuzul — categoric sau discret — al devoluției poate fi motivat, pe de o parte, printr-o justificată teamă de conflicte interetnice sau interregionale care, după experiența iugoslavă, nu poate fi ignorată. Pe de altă parte, nu poți să nu descifrezi o dominanță psihică mentalitară a modelului implantat în conștiința națională timp de mai bine de un secol, prin toate canalele și toate prilejurile, devenite tabuuri, tipare care nu pot fi remodelate fără eforturi și dureri considerabile. Ne-o dovedește și rezistența tiparelor atît de contraproductive implantate în conștiința publică doar în ultimii cincizeci de ani.

Identitatea regională ardeleană

Dar ar avea oare devoluția un obiect real?

Există o identitate regională autentică care s-o justifice, la o adică? Se confirmă ea la nivelul omului de rînd, al mentalităților, al sistemului de valori, al structurilor sociale specifice sau nu este decît o făcătură intelectuală?

Încercînd să definească un eventual „homo transsylvanicus”, un ardelean „melancolic”, scria cu ani în urmă: „Oricît de suspect și ciudat aș părea, consider de asemenea că și ardeleanul român are motive de melancolie, căci și pentru el a pierit, ori e pe cale de a pieri, un «Ardeal mirific», deși de teama răstălmăcirilor se ferește să o recunoască. N-am reușit niciodată să înțeleg cum de a putut susține Lucian Blaga în Trilogia culturii că nu există «ardelenitate», și că etniile și culturile din Ardeal au trăit de-a lungul atîtor veacuri fără intersecții și influențe reciproce. Chiar dacă în multe privințe ardeleanul român, cel maghiar sau cel sas se aseamănă cu asociații lor naționali «din afara Ardealului», s-a păstrat totuși o «**rasă**» de sine stătătoare, (sublinierea n.) un fel de ființă intermediară, un mister al încrucișării, un hibrid cultural și poate chiar unul lingvistic sau biologic”¹⁴

Nu constituie o noutate faptul că după 1918, de dincolo de „linia Huntington” au fost atrași/împinși în Ardeal sute de mii de oameni, cu sau fără familiile lor, oferindu-li-se o serie de avantaje și privilegii pentru a „româniza” instituțiile provinciei înglobate: învățămîntul, administrația, justiția etc., „românizare” care pentru românii ardeleni a fost sinonimă cu „regățenizarea”. Pătrunderea „parașutiștilor” începuse. Procesul se va repeta și în Basarabia și Bucovina de Nord, și într-o măsură similară, invers desigur, și în Ardealul de Nord în perioada 1940-1944, sub ocupație horthyistă. Proporția actuală a populației românești, față de cea din 1918, nu se datorează doar sporului natural mai ridicat al românilor ardeleni, respectiv emigrației masive a germanilor, evreilor și chiar a ungurilor din Ardeal. Partea covârșitoare a „imigranților” cu state mai vechi a reușit să se adapteze stilului de viață central-european, să-și însușească, în elementele sale fundamentale, valorile civilizației de tip occidental, într-un cuvînt, să se *ardelenizeze*. Procesul desfășurîndu-se treptat și lent, exceptînd cazurile patologice de misionariat,

adaptarea/asimilarea a fost posibilă. Colonizările masive (din Sud) de după cel de-al doilea război mondial, și mai ales cele din „epoca de aur” lui Ceaușescu (din Sud și Est), când politica de românizare și uniformizare s-a transformat într-un program coerent, consecvent și „științific” — ca și cel al alimentației raționale —, având ca scop nu acomodarea la sistemul de valori transilvane ci, dimpotrivă, dizolvarea acestora într-unul care, fără nici o conotație peiorativă, se numește *balcanic*, au afectat în schimb, destul de serios, mai ales în mediul urban, sistemul regional de valori, adăugându-se înstrăinării și așa masive și dezastruoase datorată urbanizării (național-) socialiste programatice prin industrializarea forțată. Confuzia identitară, izvorită din dezrădăcinarea acestor mase care au populat suburbiile insalubre ale marilor orașe, nivelarea lor comportamentală, nu constituie totuși o explicație adecvată și suficientă a așa-zisei unități a sistemului de valori de „dincoace” și de „dincolo” de Carpați, chiar dacă ciorba de burtă, giamparalele, tablele și miticismul au contagiât întregul spațiu al statului național unitar. Chiar dacă „am stat cu toții împreună la cozi”. „*Emigrarea masivă a germanilor și a evreilor din ultimele decenii ale secolului nostru* — observă Victor Neumann — *este un semn imposibil de contestat, care indică refuzul dominației unor principii balcano-orientale în regiunile nord- și vest-carpatine.*”¹⁵

Noua infuzie demografică, mobilizată de conștiința misionariatului insuflat de „statul național unitar centralizat” era și mult mai dinamică și mult mai agresivă, devenind curînd elita conducătoare în regiune (în definitiv, era și scopul aducerii lor în Ardeal, pentru că — vezi Doamne — ardelenii „prea înceți”, nu erau capabili să ducă „misiunea” la bun sfîrșit). Un fenomen asemănător cu cel din Polonia, unde pînă azi — după cum sublinia politologul George Schöpflin —, cei din zonele răsăritene, deci cei „de dincolo”, ocupă majoritatea funcțiilor importante în structura statului polonez reunificat, cu toate că zonele de vest, mai dezvoltate, constituie avangarda modernizării țării.

Deși cei veniți din afara spațiului transilvano-bănățean aparțineau, firește, în marea lor majoritate creștinismului oriental — și deși primele fapte de arme ale noii administrații de după 1918 erau să construiască în pripă (pe banii tuturor contribuabililor, indiferent de confesiunea lor), ca semn al luării în stăpînire a locului (nescăpînd nici satele secuiești, unde nu era nici urmă de ortodox), sute de biserici într-un aproximativ stil neo-bizantino-neo-brâncovenesc, de valoare și gust adesea îndoielnice —, majoritatea acestora au reușit să se asimileze sistemului de valori occidentale, integrîndu-se în societatea ardeleană. Așa cum se întîmplase mai de vreme și cu coloniștii maghiari, germani, evrei, armeni etc. care se stabiliseră de-a lungul ultimelor secole sau decenii în spațiul transilvano-bănățean, ce-i drept, majoritatea veniți nu dinspre Răsărit, ci dinspre Apus.

Problemele s-au agravat însă mai ales atunci cînd instituțiile fundamentale ale statului, clerul, armata, justiția, educația, aduse și ele adesea de „dincolo”, s-au înregimentat — din conștiința „iubirii de neam” — regimurilor politice autoritare de dreapta sau de stînga și au adoptat misionariatul sacrosanctității ideologiei unice a statului național (a se înțelege: etnic) și unitar (a se înțelege: omogen). Același „melancolic” ardelean, constata mai departe: „*Între «desenul» acestui «Ardeal imperial», glorios și cel al Ardealului actual, există desigur o anumită «distanță».* *Sășii au emigrat în masă iar în satele părăsite de ei s-au stabilit azi țigani. Sighișoara/Schässburg și Sibiul/Hermannstadt, așezări înfloritoare odinioară se degradează de la o zi la alta. Valurile de locuitori, mai ales din estul țării, sosiți să lucreze în centrele urbane și industriale din Ardeal și Banat (Valea Jiului, Timișoara), au adus schimbări însemnate în sistemul relațiilor culturale, pentru că intenția lor nu este acela de a se integra, ci mai curînd aceea de a integra. Raportul dintre strădaniile celor din Vest și a celor din Est este bulversată în favoarea celor din urmă.*”¹⁶ Tăvălugul istoriei secolului XX și al unificării prin omogenizare, asimilare etnică, transplant demografic etc., într-un cuvînt, „o anumită purificare etnică” (sic!) și regională, a redus mult diferențele regionale. Nu a reușit însă să le nimicească. Ca o plantă cu rădăcini adînci de aproape un mileniu, udată de ploaia unor noi vremuri, începe parcă din nou să crească. Sau să fie doar un exces de optimism?

Transilvania și „pericolul maghiar”

Rolul de „locomotivă”, consacrat de Gabriel Andreescu de astă-dată comunității maghiare din Ardeal — chiar înaintea celei germane, ceea ce, istoric vorbind, nu mi se pare tocmai corect —, oricît de onorant pentru o minoritate prea puțin răsfățată în decursul ultimului secol, nu se justifică însă pe deplin. Este evident că Gabriel Andreescu se grăbește atunci cînd îmbrățișează judecăți de genul „*pentru prima dată în istoria României minoritatea maghiară a fost integrată politic*” sau „*pentru prima dată a fost integrată în fondul cultural al societății românești*”¹⁷, folosirea

perfectului compus pentru o potențialitate pur teoretică fiind, cred eu, pripită, cauzele acesteia trebuind căutate în primul rînd în incongruența dintre promisiunile și acordurile contractuale românești și respectarea clauzelor acestora. „Modelul românesc” al reconcilierii istorice, în condițiile contractelor neonorate, s-ar putea dovedi a fi, în cele din urmă, doar o excelentă găselniță politică, ca afîtea altele de-a lungul istoriei acestui secol, pentru retușarea imaginii și ffonate a României în fața lumii occidentale. Scepticismul radicalilor maghiari (numiți cu predilecție „extremiști” sau chiar „ultraextremiști” (sic!), adjectiv niciodată folosit în cazul unui Funar sau Vadim Tudor) nu se justifică oare, atîta timp cît majoritatea tratatelor referitoare la minorități, semnate și ratificate de România în ultimii 80 de ani, au rămas doar petece de hîrtie fără valoare? Cum poate fi considerată minoritatea maghiară „integrată în fondul cultural al societății românești”, atîta timp cît nu a fost „integrată” nici măcar la nivelul elitei politice românești, acceptarea sa făcîndu-se — după cum o demonstrează și votul parlamentarilor din tot spectrul politic românesc — mai de grabă de *musai*, sub „presiune și șantaj extern” (ca și Declarația de la Alba Iulia, nu-i așa?). Și, în definitiv, despre ce „fond cultural” putem vorbi atîta timp cît comunitatea maghiară nici nu se gîndește să nu rămînă partea națiunii culturale maghiare (după cum cea românească de pretutindeni, a națiunii culturale române), în ciuda nuanțelor sale specifice ardelen? Ar fi nevoie deci de noi precizări conceptuale. În condițiile acestea, este de mirare că maghiarii nu au renunțat definitiv, neavînd nici un motiv s-o facă, la sistemul de protecție al autonomiilor de tot felul, chiar dacă temporar le-au pus în paranteză? La urma urmei, încrederea se cîștigă prin fapte.

În ceea ce privește „premiera”, poate că șansele psihologice de integrare din '89 au evoluat către șansele instituționale de integrare din '96, dar tot numai șanse au rămas. Doar că aceste „șanse de integrare” sînt judecate, în mod straniu, în spiritul acelorăși concepte de secol XIX, ale unei Europe a statelor naționale, ignorîndu-se parcă evoluțiile regionale contemporane, tot mai evidente pînă și în statele „naționale centralizate” ca Franța. După aceste rateuri de integrare, ce-i mai rămîne comunității maghiare, decît să aștepte alte ocazii, mai reale poate, din partea unui stat de drept mai autentic și mai sincer cu proprii săi cetățeni. Dar, dacă însăși integrarea deplină a românilor din provincii este discutabilă, care pot fi pretențiile legitime față de minoritățile incluse în statul român?

Faptul că majoritatea maghiarilor nu-și asumă cu entuziasm identitatea transilvană — întrebare a lui Molnár, rămasă fără răspuns — preferînd-o pe cea culturală maghiară, se datorează, pe de o parte atracției privilegiate a unei Ungarii mai dezvoltate economic, cu șanse de integrare în lumea occidentală incomparabil mai mari, pe de altă parte tocmai reversului acestuia, și anume, fricii de cantonare, datorită asumării identității transilvane, într-o Românie prea puțin atractivă, exclusă pentru mult timp din paradisul bunăstării occidentale, și lipsei de încredere față de aceasta.

De unde s-ar putea lesne deduce — cu un minim efort de judecată logică — absența oricărei speranțe reale a maghiarilor de „a smulge” Transilvania din „trupul sfînt al țării”. Este mai atractiv pentru moment să fii ungar, cetățean al Europei integrate, cu pașaport verde, decît patriot ardelean, cu pașaport roșu și șanse de integrare în Comunitatea Statelor Independente, alături de Republica Moldova. Ceea ce nu înseamnă că rolul Ardealului s-ar fi epuizat. Dar cea care va decide acest rol, nu va mai fi comunitatea maghiară, ci cea românească. Ar fi bine s-o știe și ea!

Zona gri

Obtuzitatea și rigiditatea elitei politice austro-ungare (sau, pentru cine preferă, maghiare), pe de o parte, și ambițiile naționaliste ale tinerelor statelor care veneau din urmă, și care s-au aruncat în această aventură a secolului XX fără să se gîndească la toate consecințele posibile (modelele lor fiind identice cu cele ale statelor pe care mai de vreme le înfieraseră), pe de altă parte, își arată roadele după mai puțin de un secol: România balcanică, incapabilă de a digera teritoriile occidentale obținute, în ciuda „străduințelor” sale indiscutabile, a reușit să deturneze o bună parte a teritoriului și a populației de la șansele de a face parte din Europa propriu-zisă, rămînînd și după „excursia” comunistă tot în „zona gri”, zona tampon, în care fusese de fapt, începînd cu evul mediu, de-a lungul întregii sale istorii. Ar fi poate timpul să ne trezim din vraja visurilor de preamărire și să privim în față lucrurile așa cum sînt. Ne putem pune întrebarea: merită aceste populații (în primul rînd cea majoritară românească, firește!) din spațiul intracarpatic să fie marginalizate de istorie, de dragul unei unități „în cuget și simțire”, tot mai evident anacronice, sau să fie lăsată „locomotiva” să se salveze cum poate, în speranța remorcării (reunificării: cazul celor două Germanii putînd fi un precedent și model) mai tîrziu și a trenului românesc? Căci deocamdată, se pare că povara garniturii a reușit să tragă și locomotiva în sensul nedorit.

Statul național centralizat, după cum se vede în practică, nu este capabil să îndrepte România spre Europa, nici cu ajutorul „*dictaturilor de reformă Constantinescu-Ciorbea*”¹⁸. Încă nu putem ști dacă *variantele-Vasile* va reuși mai mult decât cea a predecesorului său. Trebuie să analizăm sincer, dacă cumva alergăm după iluzii în privința șanselor previzibile ale integrării României, în întregul său, în Europa, șansele scăzând vizibil odată cu compromiterea coaliției actuale de guvernare, singura care ar fi avut putut demara reforma, și deci, de ar fi pornit mecanismul integrării.

Dacă analiza din *Foreign Affairs* este corectă, perspectivele balcanice ale României nu sînt deloc mai optimiste: „*România și Bulgaria vor continua să bată la ușile UE și NATO, dar, pe măsură ce șansele de aderare la aceste instituții se vor diminua, țările respective vor fi nevoite să încheie aranjamente de cooperare regională. În general, asemenea aranjamente sînt apreciate în Europa ca un lucru bun. Dar, în cazul zonei atît de frămîntate a Balcanilor, această definiție nu se mai aplică neapărat, pentru că fiecare țară își are propriile sale interese naționale. Românii și turcii doresc să blocheze extinderea influenței rusești; grecii salută sprijinul Rusiei împotriva Turciei; croații se bizuie pe ajutorul german și american; sîrbii speră să contrapună Rusia Occidentului; iar bulgarii sînt incapabili să-și rețeze legăturile economice cu Moscova.*”¹⁹ O primă constatare realistă ar putea fi următoarea: dacă șansele actualmente minime ale integrării se vor mai „*diminua*”, ar putea ajunge într-o fază foarte apropiată de zero, în ciuda retoricii de la sine înțelese a clasei politice de la putere. Iar continuarea raționamentului ne duce în mod obligatoriu la constatarea că, după anularea fără drept de apel a șanselor de integrare europeană, alternativa *aranjamentelor de cooperare regională balcanică* se destramă și ea. Ce mai rămîne?

Varianta prinderii „ultimului tren” de către România este contrazisă în mod consecvent tocmai de clasa politică românească. Ambițiile de mică-mare putere regională, un fel de ceaușism fără Ceaușescu pe tarlaua balcano-pontică este, cum se vede, contrazisă de analiști. Mai rămîne un fel de tîrîș pe burtă în coada Europei, adică o permanentizare în „zona gri”, marginalizare, ieșire din istorie; un fel de „răzbunare a prostului” și aderare la CSI, care nu se poate solda decât tocmai cu implozia statului național unitar și, în ultimă instanță, devoluția propriu-zisă, cu integrarea regiunilor/provinciilor pe rînd și separat în Europa, după cum reușesc să îndeplinească criteriile de integrare.

Dacă provinciile își vor da seama de asta (și oare nu încep să se dumirească?) și își iau și inima-n dinți, devoluția, ca unică șansă disperată de intrare în Europa, ar putea fi inevitabilă. Firește, în conformitate cu un scenariu rațional. Nu putem uita însă, că în zona noastră, variantele iraționale sînt adesea preferate.

Între realitate și legalitate

Pe de altă parte, nu pot să nu constat, alături de Gabriel Andreescu, deosebirile fundamentale dintre realitatea românească și modelul britanic de devoluție.²⁰ Ele sînt de domeniul evidenței. Situația constituțională românească actuală nu oferă într-adevăr nici o șansă legală înfăptuirii acesteia. Autorul acestei observații pertinente pare însă să ignore faptul că Gusztáv Molnár propune/presupune soluția devoluției doar *în ultimă instanță*: pentru cazul în care România nu-și va găsi nicidecum calea occidentalizării autentice. Să posede Gabriel Andreescu vreo informație certă despre o perspectivă sumbră pe care noi doar o bănuim? Din păcate, ultimele evoluții politice oferă prea puține șanse realizării în fapt a acestei speranțe, inclusiv a „modelului românesc” de democrație — datorat participării UDMR la guvernare —, considerat ca unica „marfă vandabilă” pe piața occidentală, care, în realitate, se dovedește a fi mai fragil și mai efemer decât am fi presupus și dorit. De asemenea, a nu observa rezistența încrîncenată a aproape tuturor forțelor politice românești — dincolo de declarațiile euroconforme — la descentralizarea de orice fel, în spatele căreia veghează de fapt frica viscerală față de destrămarea unicului vis implantat în conștiința tuturor românilor, de la opincă la vlădică — România Mare —, chiar și cu prețul nefuncționării mecanismului unităților administrative-teritoriale, („numai să nu ia ungerii Ardealul”) — nu este decât o demonstrație de miopie parohială.

Pozitivismul juridic, putînd fi interpretat în acest caz și ca *Realpolitik*, oricît de concret și real ar fi la un moment dat, nu ajută decât la trasarea propriilor limite. În situații limită — și în afară de decembrie '89, sfîrșitul de mileniu ne mai poate oferi astfel de situații — schemele legitimize sînt bune doar pentru a fi depășite, modificate și adaptate realităților. Mai ales dacă filozofia legislatorului s-a dovedit a fi fost desuetă chiar din momentul conceperii acestora. Legea nu face decât să consacre o situație care în momentul consacrării este deja depășită. În situații limită oricum nu ne pot fi utile decât soluții limită. Rezistența la orice modificare constituțională este totuși simptomatică. Oricît de paralizantă ar fi aceasta, știm că șansele modificării ei în deceniile următoare este minimă. Rolul determinant al

statului etnocratic în defavoarea celui democratic constituie fundamentul acesteia și problema nu este dacă această Constituție poate fi folosită și în scopuri democratice (adică dacă poate fi „păcălită” în numele unui scop nobil) sau nu, ci faptul că în forma ei actuală creează acea ambiguitate legislativă care favorizează mentalitatea ignorării și ocolirii legii, deci creează o stare de ilegalitate perpetuă.

Spațiul geo-cultural și biserica

Într-un recent articol, Dan A. Lăzărescu pune la un moment dat degetul pe rană: „*problema ce se înalță, imperativă, din lucrările profesorului Samuel Huntington*” este „*pînă unde se întinde, către răsărit, Europa? Conținutul ei cultural? Nu acela al unei elite franțuzite sau englezite. Ci cel popular, supravegheat de Biserică* (sublinierea n.).”²¹ Din întrebarea formulată de prestigiosul om de cultură reies cel puțin două chestiuni fundamentale: pe de o parte, natura adevărată a conceptului de cultură, deosebit de importantă pentru dezbateră noastră („*nu acela a unei elite franțuzite sau englezite*”), folosit atât de Huntington cât și de Molnár, iar pe de altă parte, rolul și responsabilitatea celei mai populare instituții a statului român: Biserica. Majuscula folosită la nominalizarea instituției trădează și faptul că este vorba, desigur, de Biserica „națională”, adică cea Ortodoxă. „*Biserica Ortodoxă se consideră biserică națională și este numită așa în diverse împrejurări și de unii politicieni de frunte* — observa recent Sabina Fatî. *Ierarhii ortodocși flutură sub nasul politicienilor posibilitatea șantajului, cam la fel ca în statele fundamentaliste. Iată un motiv serios care i-ar putea face pe observatorii externi să nu treacă cu ușurință peste linia roșie prin care Huntington împarte civilizația occidentală de cea orientală.*”²²

Chiar dacă rolul catolicismului și al creștinismului apusean în general, în împămîntenirea valorilor occidentale, nu poate fi pus la îndoială, chestiunea occidentalizării României nu se va rezolva prin disputele dintre **ortodoxie și catolicism**, cu eventuala „victorie” a celui din urmă, ci, mai de grabă, prin transformările esențiale din interiorul ortodoxiei înseși. Atîta timp cît ortodoxia este majoritară în spațiul românesc, soarta reformei națiunii române atîrnă tocmai de reformarea, de înnoirea acesteia. Purificarea morală a Bisericii, ca și a societății românești în ansamblu, devine astfel inevitabilă. Rezistența instituțională față de acest *catharsis* poate spune însă multe. Refuzul categoric al acestuia înseamnă de fapt o opțiune — spațială, temporală, dar de fapt valorică — pentru Răsărit și Trecut. Fundamentală ar fi nu recuperarea și/sau extinderea catolicismului „de dincoace” și „de dincolo”, ca mijloc de identificare geo-culturală occidentală — intrăm totuși în mileniul III, și putem avea îndoieli în privința îmfăptuirii predicțiilor lui Malraux referitoare la natura secolului al XXI-lea. Catolicismul de dincolo de Carpați nefiind cu mult mai „occidental” decît surata românească de rit oriental — originea maghiară a fenomenului catolic moldovenesc neavînd semnificație aici —, dacă e să analizăm la rece demarcația dintre catolicismul „occidental” și ortodoxia „orientală”, ceea ce iată că, datorită interferențelor istorice ale plăcilor geo-culturale, se manifestă și în sens invers. Fundamental este, credem noi, efortul disperat al unei intelectualități românești „neo-pașoptiste” de a reforma, moderniza și „occidentaliza” Biserica Ortodoxă Română și lumea pe care o domină, care ar avea tot interesul (interesul Bisericii și al națiunii române deopotrivă) de a îmbrățișa în mod conștient și angajat, așa cum a făcut-o la vremea sa Biserica Unită cu Roma, sistemul de valori ale Europei Occidentale.

Dacă modernizarea (și occidentalizarea) instituțiilor fundamentale ale statului poate fi într-o măsură determinantă opera elitei românești, occidentalizarea celor două instituții considerate a fi pilonii statului național român, biserica (ortodoxă română, desigur) și armata, necesită o transformare atît de profundă, mentalitară mai ales, încît s-ar putea să fie nevoie de generații pentru îmfăptuirea sa. Reformarea acestora este totuși inevitabilă dacă România nu vrea să riște „ieșirea din istorie”. „*Ambele instituții, Biserica și Armata, au nevoie acută de o restructurare morală din temelii*”.²³ Este nevoie de o „mutație de civilizație” care cere mult mai mult timp — decepțiile în serie de după '89 confirmă acest lucru — decît o modernizare instituțională venită de sus. Schimbarea mentalităților cere nu numai efortul conjugat al mai multor generații, dar și reformarea piedicii fundamentale a occidentalizării și modernizării societății românești: Biserica Ortodoxă Română. Or, această cruce pare să fie, deocamdată, prea grea pentru elita românească.

Evoluție și axiologie

Teoria lui Huntington, readusă în actualitatea românească de studiul lui Gusztáv Molnár, cu un titlul absolut provocator pentru orice român, „*Problema transilvană*”, ne obligă să coborîm totuși mai adînc în analiza

fenomenelor geo-politice și să încercăm o lectură de tip axiologic a nivelelor profunde, capabile să creeze mișcări tectonice vizibile și la suprafață.

Nu mi se par importante aici previziunile hazardate referitoare la posibilitatea celui de „al treilea război mondial” dintre culturi. Pentru noi, nu prognozele, oricum relative și aproximative, sînt importante acum. Despre capacitatea/incapacitatea lumii orientale (ortodoxe, islamice etc.) de a se moderniza și/sau occidentaliza se poate discuta doar desfășurînd tot arsenalul informațional care momentan ne lipsește. Informațiile „turistice”, cred, nu ne pot fi de real ajutor.

Continuînd analiza sferelor culturale însă, ajungem inevitabil și la chestiunea **sistemelor de valori** și a **ierarhiei** acestora, fie și indefinibile (chiar dacă ar fi să ne ridicăm în cap adepții ideologiei „multiculturalismului”). Dacă ar fi să adoptăm relativismul axiologic susținut de aceștia („toate culturile au aceeași valoare, nu diferă decît formele de manifestare ale acestora”), va fi inevitabil să ajungem nu numai la contextualizarea valorilor acceptate în general ca „moderne”, ca fiind în pas cu vremea, ci, la limită, chiar și la contextualizarea drepturilor omului, a „drepturilor civile fundamentale”, acest „produs cultural occidental” prin excelență, „impus cu de-a sila” culturilor neoccidentale (în cadrul cărora, în numele „specificului” și al „tradițiilor proprii”, pot fi acceptate și cele mai monstruoase fapte antiumane). Aceasta presupune nu numai o abordare fatalistă și imobilă a istoriei, excluderea oricărei posibilități de dezvoltare a omenirii, dar și negarea existenței ca atare a unui filon evolutiv dominant al umanității care, asemenea istoriei universale — ce nu este sinonimă cu istoria Lumii —, nu cuprinde evoluția tuturor popoarelor și indivizilor, ci numai pe a acelor care, indiferent de epocă istorică și continent, a contribuit într-un fel, direct sau indirect, la dezvoltarea omenirii, de la starea semi-animalică a omului preistoric la cea a omului modern, capabil să întrupeze nu numai mutațiile patologice ale speciei, ci, mai ales, acumulările calitative datorate unei evoluții fizice, intelectual-spirituale și morale de zeci de milenii.

Acest filon civilizațional, pornit poate din Africa epocilor preistorice, traversînd marile culturi antice asiatice, trecînd apoi prin cea egipteano-greco-romană, pînă la cea medievală și modernă europeană și euro-atlantică, cum bine știm, nu a străbătut întregul glob terestru simultan și uniform, ci și-a făcut drum printre meandre, ca un pîrîu de munte.

E dificil, în atari condiții, să consideri că nu există diferențe valorice semnificative între civilizații, sau dacă există, n-ar fi relevante pentru evoluția viitoare a Terrei. A absolutiza însă diferențele culturale, împingîndu-le pînă la a reactualiza mentalități de-acum două secole, respectiv a promova indistinția dintre *legitimitate* și *valoare*, seamănă mai de grabă cu teoriile superiorității raselor decît cu cele referitoare la civilizații.

Teoria plăcilor geo-culturale a lui Huntington nu trebuie privită neapărat ca un nou exclusivism, nici cu satisfacția răutăcioasă a celor „bine plasați”, dar nici cu frustrarea invidioasă („să moară capra vecinului”) a celor „prost plasați”. Dincolo de concluziile pripite și extrapolate ale autorului american, acesta atrage atenția asupra unui lucru prea puțin băgat în seamă: că valorile zise universale nu sînt, de fapt, unanim acceptate. Și că lumi și mentalități cel puțin desuete se ascund adesea în spatele apărării specificității „culturale”, chiar dacă acestea se dovedesc a fi, în cele din urmă, profund antiumane. Iar pentru cei care critică valorile modernității, pe care, pentru a le respinge le numesc „ale Occidentului”, ar trebui să fie clar că acestea sînt de fapt rodul evoluției întregii gîndiri umane, inclusiv a acelor care acum, datorită unei evoluții istorice nu tocmai prielnice sau a unor interese mărginite, nu se mai recunosc în ele. Democrație, libertate, drepturile omului, iubire „creștinească” nu sînt propriu-zis invenții ale „bărbaților albi, creștini, heterosexuali” etc. Ele decantează înțelepciunea multimilenară a umanității în general, deci a tuturor raselor și continentelor. Iar cei ce le refuză, îndeosebi în epoca globalizării și informatizării, riscă să se excludă din modernitate, cantonîndu-se undeva într-o epocă revolută. Sub acest aspect teoria huntingtoniană nu este una geografică, ci una axiologică. Plăcile sale nu sînt **geo-culturale**, ci **geo-cultural**. Ea se referă la un anumit sistem de valori universale și indivizibile, iar comunitățile care le refuză nu sînt, cum se insinuează, „excluse”, ci se exclud, respectiv refuză membrilor lor practicarea drepturilor și libertăților fundamentale la care a ajuns evoluția umanității, și la care, tocmai din acest motiv, ar trebui să aibă și ei acces.

„Ciocnirea civilizațiilor” și integrarea europeană

Teoria plăcilor geo-culturale a lui Huntington, reutilizată de Gusztáv Molnár, acoperă într-o măsură importantă un adevăr istoric general, un loc comun, aș putea zice. Aplicarea sa în particular, ca în cazul majorității marilor

adevăruri comune, este forțată. Și chiar dacă putem accepta corectitudinea sa științifică din punct de vedere spațial, devine de-ndată suspectă atunci când pronunță sentințe temporale absolute. Cred că este forțată de asemenea paralela trasată între teoria lui Huntington și extinderea actuală a Europei integrate, cu atât mai mult cu cât este contrazisă chiar de exemple concrete, arhicunoscute, cum ar fi cazul Greciei, Slovaciei, Ciprului sau, în sens invers, al Sloveniei, al Țărilor Baltice etc.

Chiar dacă generalizările sînt tentante pentru teoretizări facile, e bine să ne înfrînăm jocurile minții și să le restrîngem între limitele datelor demonstrabile.

Caracterul ușor forțat al comparației reiese și dintr-o superficialitate a formulării. Atunci cînd Gusztáv Molnár declară că „*Mentalitatea occidentală, cultura politică și juridică occidentală nu — mai — pot fi însușite în epoca modernizării mondiale pentru că trăsăturile caracteristice ale civilizației occidentale s-au format toate în secolele ce au precedat modernizarea*” și se întrebă: „*Care sînt aceste trăsături?*”, ni se va oferi un melanj de cauze („*moștenirea clasică*”, „*creștinismul occidental*”, „*tradiția instituțiilor reprezentative*”) și efecte („*separarea puterii bisericești și laice*”, „*domnia legii [statul de drept]*”, „*pluralismul societății*”, „*societatea civilă*”, „*individualismul*”). Acest artificiu logic sugerează în mod absolut forțat că acolo unde nu există „*tradiție clasică*” și „*creștinism occidental*”, nu poate exista nici „*individualism*”, nici „*societate civilă*”, nici „*stat de drept*”.²⁴

Chiar dacă nu avem motive destul de serioase de a contesta valoarea de adevăr a schemei huntingtoniene în general, privită de la înălțime cosmică și istorică, nu putem să nu remarcăm concluziile partizane care exclud din capul locului, și pentru eternitate, orice șansă de evadare din ghetto-ul hărăzit de istorie. Or, acest lucru rămîne de demonstrat în viitorul imprevizibil.

Problema cea mare, prin urmare, nu constă în acceptarea sau respingerea valorii de adevăr a constatărilor (cu corecțiile de rigoare), ci în caracterul categoric și pripit al concluziilor, și anume că, fatalmente, orice încercare de occidentalizare a acestui spațiu ar fi sortită definitiv eșecului. O sentință capitală greu de argumentat și greu de acceptat.

„Plăcile” geo-culturale, chiar dacă nu sub o formă chimic pură, există chiar atunci cînd noi, cei „de dincoace” și cei „de dincolo” de marginea lor mîncăm aceleași sărmăluțe și fumăm aceleași țigări Carpați. Dar a trînti poarta evoluției istorice închizînd-o cu cheia predestinării la stagnare veșnică, nu mi se pare o abordare nici științifică, nici logică. „Saltul calitativ”, cu un termen anatemitat, în condiții istorice deosebite, în situații limită poate, mi se pare posibil și necesar. „Arderea etapelor” așadar, mi se pare nu numai necesară, dar și posibilă. Șansa demonstrării acestei supoziții se află însă în mîinile elitei românești. Dar aceasta e o altă discuție.

Atîta timp însă cît „România profundă”, conservatoare, naționalistă și superstițioasă coincide pînă la confundare cu spațiul geo-cultural oriental descris de Huntington, nu avem ce reproșa analiștilor care își asumă răspunderea de a spune lucrurilor pe nume. Și indiferent dacă Huntington are sau nu dreptate, dacă falia culturală trece sau nu prin inima României de astăzi, dacă România va fi integrată în structurile europene în întregime, parțial sau deloc, problemele și sarcinile elitei românești vor rămîne aceleași: **europenizarea (modernizarea-occidentalizarea) sistemului său de valori**. Chiar dacă am presupune o conjunctură fericită ca aceea de după primul război mondial, sau cea care a dus Turcia în NATO sau Grecia în UE, sarcinile majore ale societății românești vor rămîne aceleași, fie că e vorba de reforma autentică din armată și biserică, fie de reforma eficientă în economie, de stabilitatea politică și cea a instituțiilor statului de drept, sau de adaptarea sistemului legislativ și juridic la cel al Comunității Europene. Lăsînd deci speculațiile („merită — nu merită?”) deoparte și făcînd **ceea ce trebuie** făcut, mai rămîne poate o brumă de șansă teoretică pentru salvarea unei națiuni debusolate. Tragic ar fi dacă elita conducătoare românească, în loc să recunoască o realitate evidentă și să încerce din răspuțeri să contrazică previziunile sumbre ale cassandrelor, s-ar îmbufna și ar continua să-și fure căciula cu „demnitate” patriotică. Atunci, *sauve qui peut*.

Cu siguranță, comparațiile mele ar putea suferi de un mare defect, acela al extrapolării. Singura scuză ar fi totuși dorința sinceră de a alerta conștiințele potențial responsabile asupra gravității situației în acest moment de răscruce în care se află România. Fără o reconsiderare critică responsabilă a sistemului său de valori și, legat de aceasta, a șanselor sale de viitor, această națiune destul de mare și destul de importantă pentru a-și putea asuma un rol în viața Europei, dar mai ales de a-și fi sieși benefică și suficientă, riscă să fie înghițită de valurile istoriei. Precedente există. (Știu că pentru unii este supărător să accepte aceste considerațiuni din partea unui „neromân”. Am speranța totuși că majoritatea cititorilor le vor interpreta ca semn al unui sincer și autentic patriotism.)

În același timp, este greu de tăgăduit că spațiul nostru istorico-geografic, fie că se numește România, fie altcum, se află în fața unor inevitabile înnoiri de fond. Una dintre acestea ar putea fi revigorarea identității regionale, cu adânci rădăcini în fondul cultural profund al populațiilor autohtone.

Și ce poate fi mai relevant pentru „disperarea” cu care se cramponează românul pînă și de această ultimă „odiosă” șansă, dacă nu că pînă și niște europeni „cu voie”, bunăoară un cutare fost ministru iliescian al Apărării Naționale, într-un recent interviu, declara următoarele: „...*Vorbim mai puțin sau aproape de loc, de faptul că în Transilvania ideile europene există de foarte mult timp. Nu știm să facem cunoscute multe lucruri pozitive despre Transilvania și nu știm să le folosim pentru consolidarea imaginii României în Vest (!) Noi ar trebui să facem din Transilvania cheia integrării noastre în structurile vestice. În viața politică și socială a României, Transilvania ar trebui să fie mult mai prezentă, iar oamenii politici ardeleni ar trebui să aibă un prestigiu potrivit zonei transilvane. Intelectualitatea din Ardeal are mult mai multe valori care ar trebui să se impună pe plan național. Mi-aș dori ca politicianii ardeleni să se ridice deasupra politicianismului dimbovițean, să nu se amestece cu el, ori dacă au făcut-o și și-au fript degetele să nu se lamenteze clamînd superficialitatea «miticilor». Ei pot să ridice ștacheta și pentru alți demnitari, prin problemele pe care le pot aduce în discuție și prin modul de tratare a lor. Cît de mult mi-aș dori ca ardelenii să iasă din provincialism și să fie tot mai conștienți de responsabilitatea misiunii pe care o au față de întreaga națiune română!...*”²⁵

Cine ar fi crezut? După ce Transilvaniei i s-a hărăzit succesiv rolul de „locomotivă”, „mătură” și „berbec”, iat-o și în postura de „cheie a integrării” și „misionară a întregii națiuni”. Oare nu ar fi timpul ca „Provincia ratată” să-și iasă din „egoismul” său european, și, văzîndu-și pur și simplu de „provincialismul” său pragmatic, să încerce să-și schimbe numele în renume? „Români au reacționat bine în momente de disperare, nu în momente de discernămint”²⁶, ca să-l citez pe autorul deja clasicei *Provincii ratate*. Or, poate fi moment mai disperat ca acela de acum? □

NOTE

1. Molnár Gusztáv, *Problema transilvană*, *Altera* Nr.8, p.42. Polemicii lansate de autor i se alătură în paginile aceluiași număr Gabriel Andreescu, Antonela Capelle-Pogăcean și Victor Neumann. Cu ocazia lansării revistei la Cluj are loc și o dezbatere în prezența autorului studiului pivot care, sub titlul „De la «problema transilvană» la «problema europeană»”, va apare în *Altera* Nr.9, p.103. Eseul de față este o reverberație tîrzie, nepublicată încă, la polemica în cauză.

2. Studiul pivot al lui Gusztáv Molnár, apărut inițial în limba maghiară în paginile revistei Magyar Kisebbség nr.3-4(9-10)/1997, p.208, a stîrmit o dezbatere mai amplă și în lumea intelectuală maghiară, reflectată în replicile publicate în paginile numărului următor al revistei (Nr.1(11)/1998, multe din studiile respective urmînd să apară în volum, în limba română, la Editura Polirom.

3. Andreescu, Gabriel, *De la „problema transilvană” la „problema europeană”*, în *Altera* Nr.8, p.67

4. Idem, p.72

5. „Capitalismul, ca și fizica, ca și matematica, ca și statul de drept sînt structuri universale, pot fi puse la treabă de oricine, indiferent că este catolic, ortodox, hindus, șintoist, animist sau islamic”, H.R.Patapievici, *Politice*, p.239

6. Andreescu, Gabriel, *Ibidem*, p.71

7. „...Mă gîndesc în primul rînd la **atitudinea lor față de muncă și cultura lor politică**, strîns legată de aceasta...” —, ceea ce, să-mi fie cu iertare, înseamnă nu Miorița sau Bлага, ci *atitudinea mioritică* față de realitățile mileniului III., și chiar dacă criteriile de integrare europeană sînt „politice și economice, nu culturale”, după cum subliniază în mod justificat Gabriel Andreescu la un moment dat, elementul hotărîtor este tocmai *cultura* politică și economică care împiedică sau favorizează îndeplinirea acestor criterii. *Ibidem*, p.69.

8. „Nu este vorba numai depre proiecte, ci de o mișcare care a reușit, în cîteva decenii, să modernizeze România cu o viteză incredibilă. Toată această operație a fost rezultatul acțiunii a cîtorva zeci de oameni, proporție insignifiantă în ansamblul societății românești”, recunoaște autorul cu sinceritate, susținînd totuși în continuare că: „iată deci un caz spectaculos în care, datorită unor procese ținînd de o țesătură internă foarte sofisticată și o interacțiune cu comunitatea internațională excepțională a deplasat lumea românească dintr-un spațiu cultural în altul”. *Ibidem*, p.71.

9. „Ardelenii nu de aceea au votat cu forțele politice pro-occidentale pentru că aparțin de creștinătatea apuseană, după cum nici bucureștenii nu de aceea au votat cu aceștia pentru că sînt ortodocși, ci pentru că doar o politică occidentală liberală poate să le ofere o șansă de supraviețuire”, Lengyel László, *Az európai civilizáció és határai*, în Magyar Kisebbség, an IV, Nr.1 (11)1998, p.64.

10. După Ionel Nicu Sava, *Cele trei Europe* în *Curentul*, din 5 iunie 1998, p.17.

11. Molnár Gusztáv, *Problema transilvană*, *Altera* 8, p.54

12. „Toate astea sînt semnele unei mentalități care i-a așezat de la bun început pe ardeleni într-o poziție de inferioritate. Antonescu nu are aici decît privilegiul unei exprimări mai fruste, mai din topor. Nu fudulia sa cazonă e semnificativă, ci clarviziunea cu care a exprimat ceea ce abia urma să vină pentru ardeleni: mîna pe mătură și la treabă! Deși, se-nțelege, nu Antonescu a fost cel ce a decis destinul ardelenilor, cam acesta a fost: niște oameni care măturau de zor murdăria făcută de alții, fără dreptul de a crîcni și, mai ales, fără să prididească. Ei n-au reușit niciodată să înfrîngă «mentalitatea Antonescu», exprimată atît de franc și falnic de soldat și exersată subtil și eficace de politicianismul și birocrăția liberale. Au rămas mereu cu un statut special și ambiguu: ceva nedefinit între musafir și slugă. Într-atît de musafiri încît în 1940 chiar unii dintre ei au consimțit la cedare!”. Al.Cistelec, *Provincia ratată*, în *Gazeta de Mureș*, Nr.4(64), an III., 24-30.05.1993.

13. Molnár Gusztáv, Idem, **Altera** 8, p.58.

14. Iacob, Mihai, *Ardelenitate și melancolie*, **Romániai Magyar Szó**, 23.12.1992, trad. Marius Cosmeanu.

15. Neumann, Victor, *Descentralizarea sau recentralizarea în Europa dunăreană. Cazul României*, **Altera** Nr.8, p.88.

16. Iacob, Mihai, Idem.

17. Andreescu, Gabriel, **Altera** 8, pp.69-70.

18. Lengyel László, Idem.

19. **Curentul**, 5 iunie 1998, p.13.

20. „Or, analiza situației din România va arăta inaplicabilitatea modelului englezesc. Rapiditatea cu care s-au întîmplat lucrurile în Anglia — referendum separat în Scoția, reforma constituțională care a dus la constituirea parlamentelor scoțian și galez — a depins de cadrul juridic și politic britanic excepțional de permeabil la devoluția Scoției și Țării Galilor. Nimic comparabil la noi...”, Gabriel Andreescu, **Altera** 8, p.73.

21. Lăzărescu, Dan A., **Curentul**, 5 iunie 1998, p.16.

22. Fati, Sabina, **Dilema**, An VI. Nr.284, 10-16 iulie 1998, p.9.

23. Tumanian, Paul, „22”, Nr.22/1998.

24. Molnár Gusztáv, **Altera** 8, p.47.

25. Interviu cu Gheorghe Tinca, **Transilvania Jurnal**, an I. nr 51, 23 iunie 1998.

26. Cistelec, Alexandru, în *De la „problema transilvană” la „problema europeană”*, Dezbateri publică cu prilejul lansării trimestrialului **Altera**, nr. 8, Cluj, 3 iunie 1998, și publicată în **Altera** Nr. 9.

*

Elek SZOKOLY (n. 1939), filosof, director executiv al Ligii PRO EUROPA și al Centrului Intercultural din cadrul acesteia. De asemenea, este co-editor al trimestrialului **Altera**, autor a numeroase articole publicate în **Romániai Magyar Szó**, **Gazeta de Mureș**, **Revista 22**, **Népújság**, **Korunk**, **Pro Europa**.